

**O'QUVCHILARNING VOKAL KUYLASH MALAKALARINI
SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK TAMOYILLARI VA USHLUBLARI
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ И МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ
ВОКАЛЬНО-ПЕВЧЕСКИХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ
PEDAGOGICAL PRINCIPLES AND METHODS OF DEVELOPING
STUDENT'S VOCAL SINGING SKILLS**

Ismatillo Qudratov¹
Hoshimova Dilrabo²

1.-O'zbekiston-Finlandiya Pedagogika instituti. Samarqand, O'zbekiston

2.-Jizzax Davlat pedagogika universiteti, Jizzax, O'zbekiston

I. Qudratov
O'zbekiston-
Finlandiya
Pedagogika Instituti,
professor
ismatillaqudratov@mail.ru
Hoshimova Dilrabo²
Jizzax Davlat
pedagogika
universiteti,
magistranti

Annotatsiya. Maqolada o'quvchilarning jamoaviy ijrochilik faoliyatida vokal kuylashga o'rgatishning asosiy pedagogik tamoyillari, ovoz ustida ishlashda tovush hosil qilish mahqlari, ovoz apparati unsurlarining uyg'unlashuvi, shuningdek, yosh xonandaning vokal eshitish qobiliyatini shakllantirish, ovozning o'ziga xos tembr sifatlarini idrok qila bilish, ijroda badiiy va texnik rivojlanishga erishishning ahamiyati haqida fikr-mulohazalar bayon etildi. Shuningdek, mashhur xonanda-san'atkorlarning fikrlaridan amaliy tavsiyaviy fikrlarimizni asoslash maqsadida foydalanildi.

Kalit so'zlar: Jamoaviy ijro, vokal kuylash, vokal pedagogikasi, ovoz apparati unsurlari, ovoz mashqlari o'qituvchi, o'quvchi, pedagogik tamoyil, musiqiy qobiliyat, dinamika, diapozon, registr, sur'at, pauza.

Abstarct. In the article, the main pedagogical principles of teaching students to sing vocally in a group performance, the principles of sound creation when working on the voice, the harmony of the elements of the voice apparatus, as well as the formation of the vocal hearing ability of the young singer, the ability to perceive the unique timbre qualities of the voice, opinions were expressed about the importance of achieving artistic and technical development in performance. Also, the opinions of famous singers-artists were used in order to justify our practical recommendations.

Key words: Group performance, vocal singing, vocal pedagogy, elements of the voice apparatus, voice exercises teacher, student, pedagogical principle, musical ability, dynamics, range, register, pace, pause.

Аннотация. В статье рассмотрены основные педагогические принципы обучения студентов вокалу в групповом исполнении, принципы звукотворения при работе над голосом, гармония элементов голосового аппарата, а также формирование вокального слуха. Молодого певца, способности воспринимать неповторимые тембровые качества голоса, высказывались мнения о важности достижения художественно-технического развития в исполнительстве. Также для обоснования наших практических рекомендаций использованы мнения известных певцов-артистов.

Ключевые слова: Групповое исполнение, вокальное пение, вокальная педагогика, элементы голосового аппарата, голосовые упражнения, педагог, ученик, педагогический принцип, музыкальные способности, динамика, диапазон, регистр, темп, пауза.

Kirish. Ta'limning barcha bo'g'inlarida chuqur islohotlar amalga oshirilayotgan bugungi kunda maktab ta'limida, xususan, bolalar musiqa va san'at maktablarida o'quvchilarni musiqiy bilim, ko'nikma va qo'shiq ijrochiligi malakalarini vokal pedagogikasi tamoyillari asosida shakllantirish, bolalar ovozi bilan ishlashning samarali usullaridan unumli foydalanish, shu orqali ma'naviy va estetik kamolotiga erishish muhim masalalardan sanaladi.

Maktab musiqa ta'limiga oid o'quv-uslubiy adabiyotlarda har bir musiqa o'qituvchisi va o'quvchisi vokal pedagogikasi tamoyillari va uslubiy ko'rsatmalarini bilishi va yodda tutishlari zarurligi alohida takidlandi[2]. Ayniqsa, bolalar musiqa va san'at maktablari ta'limida jamoa bo'lib qo'shiq kuylash jarayonida o'quvchilarning vokal kuylash malakalarini shakllantirish murakkab pedagogik, psixologik jarayonni talab qiladiki, bu o'rinda o'qituvchi yosh xonandalar bilan ishlash bo'yicha vokal kuylashga o'rgatish metodikasidan maxsus bilim, mahorat va tajribaga ega bo'lishi eng muhim pedagogik tamoyillardansanaladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Musiqa insoniyat ma'naviy madaniyatining muhim tarkibiy qismi sifatida shakllangan. Sharq allomalari Abu Nasr Forobiy, Abu Ali Ibn Sino, M. Kavkabi, A.Navoiy, A.Jomiy asarlarida musiqaning inson ruhiyatiga ta'siri masalalari tahlil etilgan. O'lkamizga Yevropada shakllangan kop ovoqli musiqa janrlarining kirib kelishi bilan qo'shiqchilik san'atida vokal janrlari ham keng rivojlana boshladi. Xor ijrochiligi janrlari, musiqali drama, syuita, kantata, simfoniya opera qo'shiqchiligi o'z mohiyatiga ko'ra vokal kuylashga asoslangan bolib, ushbu yo'nalishlarda ko'plab yetuk asarlar bilan bir qatorda vokal sa'atining kelib chiqishi, shakllanishi, O'zbekistonda bu san'at janrlari boyicha yaratilgan badiiy-musiqiy asarlar, shu jumladan, vokal pedagogikasiga oid nazariy-uslubiy asarlar yaratildi.

N. Qahhorovning "Vokal asoslari" nomli o'quv qo'llanmasida pedagogika o'quv yurtlarining musiqa ta'limi yo'nalishi talabalari bilan olib boriladigan o'qituvchi tarbiyaviy shlar, zamon talablariga javob bera oladiga yetuk kadrlarni tayyorlashda ta'lim tizimini jahon standartlari darajasiga ko'tarish, bo'lajak musiqa o'qituvchilarini badiiy rivojlantirish, mashg'ulotlar jarayonida vokal kuylash texnikasini hosil qilish, vokal pedagogikasining tizimlilik, didaktik tamoyillari bilan tanishtirish maqsad qilib olingan[4]. N.A.Mirzayevaning "Xonandalik uslubiyoti asoslari" nomli o'quv qo'llamasida vokal mashg'ulotlarining tashkiliy-uslubiy, pedagogik-metodik tuzilish xususiyatlari, vokal mashg'ulotlarini olib borishda qollaniladigan metodikaning mazmuni, ularni qo'llashning amaliy-tinglash, tahlil qilish, namoyish qilish, o'qituvchi ovozigacha ergashib, taqlid qilib kuylash, asarning xarateri, janri, tonalligi, tempi, asarning g'oyaviy badiiy mazmunini ijroda ifoda eta bilish, badiiy ijro ustida ishlash, xonandalik ovozinin belgilovchi sifatlar-tembr go'zalligi va tovush hosil bolishin asosi nafas olish, uni tehamli sarflash, uzoq tutib tura olish kabilarga batafsil tavsif beriladi [7].

"Vokal ansambli" nomli qo'llanma vokal pedagogikasi mavzuidagi e'tiborga molik manbalardan bolib, unda musiqa ta'limi muassasalarida tashkil etiladigan vokal ansabllarida olib boriladigan mashg'ulotlar mazmuga atroflicha ta'rif berilgan. O'quv jarayoni tuzilmasi shakli, tipi, turi, jo'rli, jo'rsiz kuylash imkoniyatlariga muvofiq ishtirokchi-xonandalar bilan olib boriladigan ovozni qo'yish, sozlash, diksiya (talaffuz), dinamika, artikulyatsiya a'zolarining harakati, ansambl turlari- melodik, garmonik, temp, sur'at, ijro uchun tanlanadigan taxminiy reperuiarlarga ta'rif berilgan [5].

Tadqiqot metodologiyasi asoslari sifatida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining hamda Vazirlar mahkamasining fan, ta'lim, madaniy-ma'rifiy tarbiyaga oid qaror, farmoyishlarida talim-tarbiya sohasini yanada rivojlantirish, takomillashtirishga doir g'oyalari, Sharq allomalarining inson kamolotida musiqa san'atining o'rni va ahamiyati haqidagi ta'limotlari, shuningdek, respublikamiz va ilg'or xorijiy mamlakatlar

olimlarining vokal pedagogikasi va metodikasiga tegishli ilmiy-uslubiy asarlari, amaliy tagribalari, pedagogika va psixologiya fanlarining konseptual yondashuvlariga tayanildi.

Tahli va natijalar. Vokal ovoz hosil qilish, tovushni yo'llash, nafas olish, uni tejimli sarflash, ovoz registri unsurlarining uyg'un harakatlanishiga erishish, ya'ni, nafas, hiqildoq, nutq va ovoz rezonatorlarini bir-biriga bog'liq ravishda, bir-biriga o'zaro ta'siri orqali harakatlanishi natijasida murakkab ovoz apparati tizimi vujudga keladi. Yosh xonandalarning musiqiy hamda vokal eshitish qobiliyatining qay darajada rivojlanganligi ovozning o'ziga xos (tembr) sifatlarini idrok eta olishi va uning fiziologik shakllantirilishini tushunib yetishiga ijobiy ta'sir etadi. Ovozni to'g'ri ishlata bilishni tarbiyalash eng asosiy pedagogik va metodik talablardan bo'lib, bunda o'qituvchi turli usullardan, ya'ni turli mashqlar, vokalizlar, musiqa asarlaridan amaliy tarzda parchalar kuylashi yaxshi natija beradi. O'qituvchi o'quvchiga qo'shiq kuylash yo'llarini o'z ovozida amaliy namoyish etishi, o'quvchining takroriy kuylashini eshitib, kamchiliklari yuzasidan ko'rsatmalar berishi, unli va undosh tovushlarni hosil qilish va o'zaro ta'sirini o'rgatishda fonetik usullardan foydalanishi bu o'rnida samarali jodiy yondashuvlardan hisoblanadi.

Tajribali pedagog vokal mashg'ulotlariga kirishidan avval har bir o'quvchining musiqiy ijrochilik (qo'shiq kuylash) qobiliyatini, ovozi qaysi tipga mansubligi, musiqiy xotira va sezish, his qilish darajasini taxminan bo'lsa-da o'rganishi lozim. O'quvchi ovozini ortiqcha zo'riqtirmaslik uchun dars jarayoni 20-25 daqiqadan oshmasligi, bir kunda ikki marta mashg'ulot o'tkazish tavsiya etiladi, aks holda bolalar ovoz apparati, hatto asab tizimi ham toliqib qolishi va mashg'ulotlar sifatiga salbiy ta'sir etishi mumkin. O'quvchilarning vokal kuylash malakalarini rivojlantirishni ovozning markaziy diapazon qismidan boshlab, tabiiy ohangdoshlikka erishishda yuqori va quyi tonlarni ishlatmaslik lozim. Mashqlarning ijrodagi dinamikasini o'quvchilarning individual xususiyatlari (kuylashga nisbatan ishtiyoqi, qiziqishi, ovoz imkoniyatlari, ovoz diapazoni va hokazolar) hisobga olinishi ovozning haddan zo'riqlashini oldini oladi. O'qituvchi o'quvchining ovoz xususiyatlarini uning qo'shiq kuylash uslublaridan ajrata olishi kerak. Ovoz tipini aniqlashda temp, diapazon, registr tizimining xususiyatlari, fiziologik-anatomik belgilari (ovoz bog'lamlarining uzunligi, zichligi, rezonatorlar tuzilishi kabilar) hisobga olinishi kerak bo'ladi. Ovoz tembr va diapazoni ovoz tipini aniqlashda eng maqbul usullardandir.

Vokal pedagogikasida umumiy tamoyillar ishlab chiqilgan. Har bir vokal o'qituvchisi ushbu tamoyillarga rioya qilgan holda ish tutishi shartligi belgilangan:

1. Xonandaning badiiy va texnik rivojlanishi tamoyillari birligi.

Xonandaning vokal texnikasi rivojlanishi badiiy maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Badii ymaqsadlar u yoki bu texnik uslubni tanlash va tanlangan uslub ustida ishlash yo'llarini aniqlash imkonini beradi.

2. O'quvchiga bo'lgan shaxsiy munosabat tamoyili.

Har bir o'quvchi betakror shaxs (fiziologik-anatomik, ruhiy, musiqaviy nuqtai nazardan). Shuning uchun ham vokal pedagogikasi tarbiya vositalariga ijodiy jarayon sifatida qaraydi.

3. Mahoratni egallashda asta-sekinlik va muntazamlilik tamoyillari.

Ovoz rivojlanishi asta-sekinlik bilan kechadi. Vokal mashqlari muntazam ravishda-oddiydan murakkabga, vazminlikdan-tezlikka asoslangan bo'lishi kerak.

4. Muntazam ravishda takomillashtirib borish tamoyili.

Bu tamoyil mahoratni butun talim davomida tinimsiz rivojlantirib borish, badiiy sayqal berish ustida ishlash kerakligini anglatadi [2].

Vokal musiqa asosan, badiiy matn bilan chambarchas bog'liq. Bundan tashqari so'zsiz ijro etiladigan vokalizlar ham vokal musiqasidir. Ijro asosining poydevori- bu nafasdir. Yaxshi ijro – bu nafas olish va uni tejimli sarflash mahorati natijasidir.

Ta'lim jarayonida vokal kuylashga o'rganishga doir barcha talab, qoida, tamoyil va uslublarni egallashda uchinchi va to'rtinchi tamoyillarga muvofiq ish tutish o'qituvchidan pedagogik nazokat, mahoratni talab qiladi. Mashg'ulotlarda har bir o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchi, ijro mahorati rivojlanib boradi, ular hayotda har qanday qiyinchiliklarni yenga olish va hayotdan zavq olishiga qodirligini namoyon qilish, kognitiv jarayonlarga rag'batlantiruvchi ta'sir ko'rsatish makalalariga ega bo'ladi. O'quvchi tizimli, aniq maqsadga yo'naltirilgan, ilmiy asoslangan mashg'ulotlar davomida o'zining ijro imkoniyatlarini va boshqalarning harakatlarini aniqroq baholash qobiliyatiga ega bo'ladi, bu esa, "o'qituvchi – o'quchi" faoliyatidagi o'zaro munosabatlarni yengil va samarali kechishini ta'minlaydi.

Vokal ijrochiligi tushunchasi insonning kuylash qobiliyati bilan bog'liq nutqdan farqli o'laroq, xonandalik ovozi hamda musiqiy tovushlarni sekin balandlikda uzoq davom ettirish kuchi va mahoratiga ega bo'lishlikda anglashiladi. Vokal ijrochiligidagi ovozning muhim sifati uning kuchidir. Ovoz tabiatan registrarga bo'linadi. Registr deb tovushlarning tembri bo'yicha bir xillik qatori tushuniladi, u yagona fiziologik mexanizm bilan hosil bo'ladi.

Tovush sifatini ko'zlangan natijaga erishishida ovozni ko'rsata bilish katta ahamiyat kasb etadi. Buning uchun o'qituvchilarning o'zi ham yaxshi ovozga ega bo'lishi, o'quvchi esa – taqlid qobiliyatiga ega bo'lishi lozim. Biroq, taqlid kuylashni o'rganish majburiy hisoblanmaydi.

Xonanda nafas olishini rivojlantirish kuylash asosi sifatida ijrochilik ustida ishlash jarayonida kechadi va asta-sekin, tizimli ravishda shakllanadi. U bir maromda, erkin ovoz hosil qilishda qatnashuvchi barcha elementlarning tabiiy muvofiqlashuviga ko'maklashadigan bo'lishi kerak. Faqatgina, kuylash bilan bog'liq tashkil o'quv mashg'ulotlari" vokal tovush uchun maqbul imkoniyat yaratadi. Bunda tovush to'liq va chiroyli eshitiladi.

Vokal-pedagogikasi amaliyotida pastki qovurg'a – diafragmatik, ya'ni aralash nafas olsih eng qulay sanaladi. Nefasning bu tipida ko'krak qafasi va diafragma ishga faol kirishadi. Masalan, nafas olsih ularning bir paytdagi harakati bilan kechadi, bu to'liq nafas olish imkonini beradi. Nafas va ovoz to'qimalarining o'zaro ta'siri tovush tayanchini belgilaydi. Boshqacha aytganda, xonandalik ovozining tayanchi – ovoz apparatining barcha qismlari, ya'ni, bo'g'iz, nafas a'zolarining muvofiqlashgan ishi natijasidir.

O'quvchilarning ovoz imkoniyatlari va vokal tayyorgarligi turlicha bo'lganligini hisobga olgan holda, dasturning repertuar ro'yxatiga murakkabligi turlicha bo'lgan asarlar kiritiladi. Royxatga kiritilgan asarlarini talabaning ovoz diapozoniga mos tonlikka transpozisiya qilib borish tavsiya etiladi.

Uzluksiz otkaziladigan akademik konsertlar, turli xil ko'rik-tanlovlar, ya'ni "O'zbekiston - vatanim manim", "Respublika qo'shiq bayrami" va boshqa yosh vokalistlar konkurslarida g'atnashish o'quvchilarni vokal malakalarini mustahkam egallashlariga yordam beradi. Turli janrlardagi

asarlarni ijro etish uslublarini egallash uzluksiz tarzda ma'lum ketma-ketlikda, oddiydan murakkabga borishini ta'minlash zarur.

Turli janrlardagi asarlar o'quvchilarning vokal-texnik bilimlarini yanada chuqurroq egallashi, kostadominal, ya'ni aralash nafas ustida ishlashi, yumshoq hujum mashqi, aniq intonatsiya, artikulyatsiya, legato, stakkato, harakatchanlik, kantilena, arpedjio, filirovka uslublarini, asarning badiiy tomonlarini mukammal o'rganishda katta ahamiyatga ega bo'lib, ashula aytish mahoratini oshiradi.

Vokal san'atidan amaliy mashg'ulotlarni olib borishdan asosiy maqsad – vokal san'ati vositasida bo'lajak musiqa o'qituvchilarining estetik va badiiy didini tarbiyalash, ularning ijrochilik qobiliyatini rivojlantirishda talabchanlik bilan ish olib boorish, ularni o'zbek kompozitorlarning oldingi va yangi asarlari, qardosh xalqlar vokal asarlari, shuningdek, chet el kompozitorlari tomonidan yaratilgan nodir asarlar bilan tanishtirish, professional uslubda kuylash malakalarini shakllantirishdan iboratdir.

Dars jarayonida o'quvchilarga ta'lim va tarbiya berish uchun quyidagi vazifalar, ya'ni, ularni dunyo standartlariga javob beradigan chuqur bilimli, yuqori malakali mutaxassis qilib tayyorlash, o'quvchilarni badiiy jihatdan rivojlantirish, ularga vokal texnikasini, uning sirlarini o'rgatish. Shu bilan birga vokal malakalarini hosil qilish, vokal pedagogikasining sistemalilik, izchillik, oddiydan murakkabga o'tish, individual yondashish kabi didaktik tamoyillari talablariga muvofiq ish tutishni taqozo etadi.

Vokal sir-asoslarini chuqur o'rganishi, yuqori professional uslubda kuylay olishi uchun quyidagi malaka va ko'nikmalarni egallashi lozim:

- nafasni qovurg'aning pastiga, qoringa olish, shovqinsiz nafas olish va uni tejash;
- barcha registrlarda yuqori holatda ovoz hosil qilib kuylay olish;
- so'zlarni aniq, burro talaffuz qilish, unli tovushlari cho'zib, ravon ovoz hosil qilish so'zlarni orfoepiya qoidalariga muvofiq talaffuz qilib kuylash;
- turlicha ovoz hujumlari bilan kuylay olish, asosan, mayin hujum afzalligidan foydalanish;
- kuylashda ovoz dinamikasini hosil qila olish, musiqa asarlari jumllarini badiiy ijro etishda undan unumli foydalana bilish;
- legato va stakkatoda kuylash;
- ijrochilik kantilenasi rechitativ uslubdan foydalana bilish;
- vokal asarlarini musiqa asbobida o'zi chalib kuylash;
- turli uslub, turli xarakterdagi asarlarni ta'sirli qilib kuylay olish.

Maishiy (qo'yilmagan) va kasbiy (professional qo'yilgan) xonandalik ovozi farqlanadi. Ovozni qo'yish deb uni professional qo'llash maqsadida moslashtirish va rivojlantirish tushuniladi. Yorqinlik, go'zallik, jarang kuchi va davomiyligi, diapazon kengligi va toliqmaslik, noziklik kabi sifatlar, ko'p jihatdan ovoz apparati tabiiy xossalari bilan belgilanadi va ovozni qo'yish jarayonida rivojlantirilishi mumkin. Ovoz opera-konsert kuylash uchun, hali qo'shiqlari, estrada kuylash va shu kabilar uchun qo'yiladi.

O'quvchilarga qo'shiq o'rgatish jarayonida tovush paydo qilish organlari uning tuzilishi jarayoni haqida bilim berish eng dolzarb masala bo'lib, bu – Bo'g'iz va burun bo'shliqlari nafas olish naycha yo'llari va o'pka tovush hosil qiluvchi a'zolar hisoblanadi. Hiqildoq nafas olish naychasi (traxeya) va halqum orasida joylashgan. Nafas yo'lining bo'shlig'i tikkasiga kesilgan holda qum soatiga o'xshaydi, hiqildoq ichidan shilimshiq parda bilan qoplangan va to'rtta tomoq tog'ayidan iborat. Ular qalqonsimon, ikkita qora

ta'minlangan, tomoq tog'aylari yoshiga qarab sekin – asta suyakka aylanib boradi. Bo'g'izning yuqori bo'limi – usti boylam bo'shlig'i – yolqon tovush boylamigacha cho'zilgan.

Yo'g'on tovush boylamiari ashula aytishda qatnashmaydi, lekin ular tarkibida suyuqlik bilan ta'minlaydigan bezlar bo'lib, ular haqiqiy tovush paychasini namlab turadi. Haqiqiy tovush boylamlarining qirkoqlari sadaf rangga ega. Tovush paychasining ishida ikki guruh muskullar: ichki, tashqi cho'ziq muskullar tovush ishtirok etadi. Mazkur guruhdagilarning har bin ma'lum vazifani bajaradi. Tovush mushaklari ko'krak registrida tovush boylamlarining uzunligini, yo'g'onligini, kengligini o'zgartiradi, tovush oraliq'ini kengaytiradi va toraytiradi.

Tinch nafas olinayotganda boylamlar orasida uchburchakli keng darcha ochiladi. Tovush darchasi orqali havo bemalol keladi. Hiqildoqni ovqat tushib qolishidan himoya qilish uchun yutingan vaqtda tomoq uchburchakli kemirchak plastinka hiqildoq qopqog'i bilan berkitiladi.

Burunning tarkibi suyakli va kemirchakli skeletdan iborat. Burun bo'shlig'i shilimshiq pardalar bilan goplangan, bir - biriga teng ikkita yarimlikdan iborat bolib, bu joy burun chig'anog'i deyiladi va ularning ostidan bir nechta burun bo'shlig'idagi chiqish joylari ochiladi: peshonali, yiringli, panjarasimon.

Halqum naysimon oraliq tushunilib, yugorisi bosh miyaning tubi bilan chegaralanadi, pasti esa higildoq va ovqat yo'liga o'tadi. Oldindan unga og'iz va burun bo'shlig'i o'tadi, natijada uchta alohida anatomik kimyo paydo bo'ladi:|burun - halqum bo'shlig'i bo'g'izi, og'iz-halqui bo'shlig'i bo'g'izi, va halqumning o'zi.

Hiqildoq nafas yo'ligacha davom etgan - naycha halgali tomoq kemirchaklaridan tarkib topgan. Traxeya ikkita yirik nafas yo'liga bolinadi, u hamma narsaning bo'g'izigacha maydalab ikkita o'pka hosil qiladi. Ko'krak bo'shlig'i qorin bo'shlig'idan diafragmasi bilan ajratilgan. Bu kuchli mushak orgasidan umurtga pog'onasigacha, oldindan esa oftob o'ramasi bilan mustahkamlangan.

Vokal musiqa pedagogikasining asosiy tamoyil (prinsip) va uslublari ta'im berish jarayonida muhim o'ringa ega, chunki u kasb yuzasidan olinayotgan bilimga amaliy tushuncha bera oladi.

Xulosa va takliflar. Vokal mashg'ulotlarida kuylash jarayonida yuqori badiiy musiqiy obrazni yaratish vokal san'atining barcha elementlarini o'zlashtirishga yordam beradi. Chunki, xonanda ushbu o'zlashtirilgan ko'nikma, malaka, ijrochilik madaniyati bilan bastakor tomonidan musiqiy asarga kiritilgan fikrlar, g'oya va ichki kechinmalarni to'g'ri gavdalanтира olishini ta'liminlash sifatini belgilaydi. Bokal asarlar ijro etish o'quvchining kuylashida aniq diksiya va nutqda uchraydigan nuqsonlarni bartaraf etish ustida ishlashini talab etadi. Nutq aniq, ravshan va tishinarli bo'mogi nihoyatda muhim.

She'riy matn va musiqaning badiiy mazmuni tinglovchi ongiga ta'sir ko'satib qolmay kishida badiiy-emotsional hissiyotlarni ham paydo qiladi. Tovush kuchida qanchalik tez gradatsiya (bir holatdan ikkinchi holatga o'tish) paydo bo'lsa, o'quvchining mahorati shunchalik tez orta boshlaydi. Tovushning dinamikasi o'zgarmasa ijro sifati ko'ngildagidek bo'lmaydi. Musiqaning ifodavi unsurlaridan bo'lgan sur'at va tempning vokal kuylashdagi ahamiyati haqida alohida to'xtalib o'tish lozim. Asar sur'ati hech qachon shoshilish va turg'un bo'lmasligi kerak, kamdan-kam hollarda u o'zgarishi mumkin. Sur'atni to'g'ri va aniq egallashda o'qituvchining

maslahati va yordami juda ham foydalidir. Pauzalar esa vokal musiqasida eng ifodali hamda ta'sirchan vositalaridan hisoblanadi.

Vokal kuylash malakalaini shakllantirishda ovoz tembrlarining ta'sir kuchi nihoyatda yuqori bo'ladi. Agar tovush erkin va tabiiy hosil bo'lsa uning tembri tinglovchiga o'zgacha huzur bag'ishlaydi. Xonanda ijro etadigan asarlarini atroflicha o'rganmog'i, ya'ni so'z mazmunini to'la tushunib yetishi, vokal musiqa va so'z ifodalarini uyg'unlashtirishi, musiqiy asarning ifoda yo'llarini egallashi lozim.

Vokal mashg'ulotlarida o'quvchilarning vokal kuylash malakalarini shakllantirining boshlang'ch davri professional san'atda poydevor vazifasini o'tasi sababli uning ahamiyatini chuqur anglagan va mas'uliyatini his qilgan holda ish tutish o'qituvchi, murabbiylardan fidoyilak bilan munosabatda bo'lish va yondashishni talab qiladi. Bo'lajak vokal xonandalarining ertangi kunda qanday san'atkor va pedagog bo'lib yetishishlari aynan mana shu jarayonda shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6000-sonli Farmoni. "Madaniyat va san'at sohasining jamiyat hayotidagi o'rni va ta'sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi
2. Ангуладзе Н.Д. О Творческой природе певческого дыхания/ Первый международный междисциплинарный конгресс «Голос», сб.трудов. –Москва, 2007 – ст.2-6.
3. Rizayeva M. Yosh xonandaning kamoloti. O'quv-uslubiy qo'llanma. –Toshkent: Cho'lpon, 2003. 7-8 b.
4. Qahhorov N.B. Vokal asoslari. O'quv qo'llanma. –Toshkent: Iqtisodmoliya, 2008, 314 b.
5. Muxammedova G. Xonandalik uslubiyati asoslari. –Toshkent, O'zbekiston Davlat Konservatoriyasi tahrir hay'ati, 2007.
6. Islomova R. Vokal ansambli. – Toshkent, O'zbekiston Davlat Konservatoriyasi tahrir hay'ati, 2008.
7. Mirzayeva N.A. Vokal asoslari uslubiyati. –Toshkent, O'zbekiston Davlat Konservatoriyasi tahrir hay'ati, 2008.
8. Qodirov R.G'. Boshlang'ich maktabda ko'p ovoqli kuylash. –Toshkent: O'qituvchi, 1997.
9. Ro'ziyev Sh. Xorshunoslik. –Toshkent: G'.G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1987.
10. https://uz.wikipedia.org/wiki/Vokal_musiqa.